

OD KOMITETU REDAKCYJNEGO

Zdaniem Borisa Budena, autora wydanej przed kilku laty w polskim przekładzie, ważnej książki *Strefa przejścia*, doświadczenie komunizmu nie zostało wystarczająco przepracowane w okresie postkomunistycznym przez dotknięte nim społeczeństwa Europy Środkowo-Wschodniej. To jeden z powodów, dla których mają one trudności ze zdefiniowaniem siebie i własnego miejsca w nowej konstelacji politycznej kontynentu i świata.

Trudności te nie omijają również Polski, o czym świadczy niejednoznaczna aksjologia pamięci komunizmu. Okres ten, a także jego spuścizna wciąż wywołują nader zróżnicowane pod względem emocjonalnym i moralnym reakcje, do których okazji dostarczają zwłaszcza – na względnie dużą społecznie skalę – kolejne wznowienia produkcji telewizyjnych lat 1960., 1970. i 1980. Wykres obrazujący dzisiejszy respons publiczności, pamiętającej z własnego doświadczenia dowolny wycinek lat z przedziału 1944-1989, przebiegałby zapewne od nostalgii za codziennymi rekwizytami (materialnymi symbolami) Peerelu, poprzez niejednoznaczne oceny – i postkomunistyczne przedłużenie roli – jego głównych „aktorów” czy też „ikon”, tak mundurowych (agent J-23, kapitan Sowa, porucznik Borewicz *et al.*), jak i cywilnych (Andrzej Talar, Stanisław Anioł, Jan Serce), po radykalne potępienie *en bloc* tego okresu, zbywane – w imię politycznych i pozapolitycznych interesów jego ówczesnych i dzisiejszych beneficjentów – zarzutami „fizjologicznego antykomunizmu”, „resentymentu” i „żądzy odwetu”.

Literatura ekscytuje dziś z pewnością w stopniu znacznie mniejszym niż media elektroniczne, ale przecież i ona jest (bywa) przedmiotem debat, np. w kontekście wyboru tekstów, a raczej ich wyimków, z „minionej epoki” do szkolnej podstawy programowej. W ten sposób staje się przedmiotem – i zarazem instrumentem – polityki historycznej czy też polityki pamięci. Bywa również – w tej mierze, w jakiej zagadnienia te tematyzuje – współczesnym, systematycznie aktualizowanym probierzem stanowiska różnych grup społecznych wobec tego, czym w doświadczeniu i pamięci Polaków był (jest) Peerel.

Rola, jaką bierze tu na siebie literatura, jest oczywiście nienowa. Zwłaszcza w okresach dla społeczeństwa trudnych lub przełomowych była ona przecież nie

tylko czułą rejestratorką zbiorowych nastrojów i emocji, lecz także medium i polem notacji wnikliwych, a nawet trudnych do przyjęcia, obszarem formułowania rozpoznań i głoszenia wezwań. Zważywszy na tę tradycję, jak – i czy w ogóle – poradziła sobie literatura z pamięcią Peerelu? Czy ją udźwignęła? Jak ten okres „zapamiętała” i oceniła z perspektywy po 1989 roku? O czym „zapomniała”? W jakiej mierze aksjologiczna niejednoznaczność minionej ery odcisnęła się na współczesnych literackich, a także pozaliterackich reprezentacjach tego okresu? Reprezentacjach będących pochodną pamięci, czy też „postpamięci”, twórców?

Refleksji nad wskazanym tu kręgiem zagadnień, ujętym w tytułowej formule „Pamięć Peerelu w literaturze po 1989 roku”, z pewnością sprzyjają nowe języki opisu: postkolonializm, badania etniczne, geopoetyka, performatyka, feminizm, *men's studies* i inne. Niektóre z nich znalazły „zatrudnienie” w zamieszczonych w niniejszym zeszycie „Roczników Humanistycznych” artykułach. Czytelnicy będą dzięki temu mogli się przekonać, w jakiej mierze trajektorie, którymi podąża współczesna myśl teoretyczna literaturo- i kulturoznawcza, prowadzą do odkrywczego, innowacyjnego oświetlenia badanych zagadnień, a w jakiej być może nie tyle nawet je zaciemniają czy deformują, ile po prostu więcej mówią o kondycji i perspektywie współczesnego badacza aniżeli o samym przedmiocie.

Teksty zebrane w bloku tematycznym zeszytu w żadnej mierze nie wyczerpują tytułowego zagadnienia. Nie układają się także w panoramę, nawet jeśli by miała ona prezentować jedynie namiastkę całości. Przeciwnie, same będąc nader zróżnicowanymi „studiami przypadku”, otwierają pole do dalszych szczegółowych analiz jednostkowych zjawisk, jak również ujęć porównawczych i przekrojowych. W dalszej perspektywie zaś budzą skromną nadzieję na syntezę – tak potrzebną, i zarazem tak trudną do osiągnięcia we współczesnej humanistyce.

Dwa artykuły zapraszają do wyprawy w twórczość Zbigniewa Herberta. Małgorzata Mikołajczak podejmuje próbę rozszyfrowania znaczenia jednego wiersza z ostatniego tomiku poety, natomiast Dirk Uffelmann pyta o postkolonialny wymiar Herbertowskiego antyku, wydobywając z tej kategorii dzisiejsze, ideologicznie aneutralne, odcienie i zabarwienia. Maciej Urbanowski rekonstruuje, subwersywny wobec oficjalnych narracji epoki, a więc poniekąd „kontr-oficjalny”, wizerunek Peerelu, przedstawiony przez Janusza Krasińskiego w jego pięcioczęściowym cyklu powieściowym. Jerzy Borowczyk i Krzysztof Skibski zwracają uwagę na – destrukcyjną dla intymnej sfery więzi rodzinnych – siłę lokalnych odprysków geopolityki, ukazaną w prywatnej, „kobiecej” narracji *Włoskich szpilek* i *Szumu* Magdaleny Tulli. Kwestii pamięci i tożsamości, związanych ze szczególnym w dziejach Polski miejscem, jakim jest Górny Śląsk, poświęcony jest arty-

kuł Wojciecha Browarnego o reportażu Włodzimierza Nowaka *Niemiec. Wszystkie ucieczki Zygryda*. Interesujące dopełnienie perspektywy analitycznej, ukierunkowanej zainteresowanie badawcze na określony region geograficzny oraz związane z nim skomplikowane relacje historyczno-kulturowe, przynosi rozprawa Angeliki Kowalik *Oblicza inności a dialog polsko-ukraiński w perspektywie narracji reportażowych o tragedii wołyńskiej w latach 1943-1944*. Z kolei studium Daniela Kalinowskiego pytanie o wątpliwość pamięci Peerelu w twórczości pisarzy kaszubskich po 1989 roku lokuje w kontekście zagadnienia tożsamościowej odrębności tej grupy. Blok ten zamyka artykuł Dariusza Skórczewskiego poświęcony zapoznaniu epizodowi późnego Peerelu – konferencji pisarzy w Lizbonie w 1988 roku, która, nie przedostawszy się nigdy do zbiorowej świadomości, pozostała „okazem” syndromu kulturowej straty.

Całość numeru dopełnia dział *Varia* zawierający tekst: *Z szacunku do... Z doświadczeń badań transdyscyplinarnych* autorstwa Doroty Kuncewicz i Wojciecha Kruszewskiego, a także dział *Omówienia, recenzje, eseje*, w którym pomieszczone zostały: *Imaginacja, Marsylia*, esej autorstwa Katarzyny Kuczyńskiej-Koschany oraz dwie recenzje rozpraw opublikowanych w ramach serii wydawniczej „Młoda Polonistyka”, prezentującej naukowe osiągnięcia laureatów Konkursu im. Czesława Zgorzelskiego na najlepszą polonistyczną pracę magisterską.

Z wielkim smutkiem przyjęliśmy wiadomość o śmierci profesora Jakuba Malika, znakomitego uczonego, znawcy twórczości Bolesława Prusa, członka Komitetu Redakcyjnego „Roczników Humanistycznych” oraz ich wieloletniego sekretarza. Wewnątrz numeru przypominamy sylwetkę Profesora.

Dr hab. Dariusz Skórczewski, prof. KUL